

2009
rok
Karola
Darwina
na
Uniwersytecie
Warszawskim

*Pod patronatem honorowym
Jej Magnificencji Rektora UW,
Pani Prof. Katarzyny Chałasińskiej-Macukow*

Organizatorzy:

Wydział Biologii UW:

Dr hab. Piotr Dawidowicz

Prof. Jerzy Dzik

Prof. Z. Maciej Gliwicz

Prof. Jan Kwiatowski

Dr Andrzej Mikulski

Dr hab. Joanna Pijanowska

Dr hab. Krzysztof Spalik

Dr Ligia Tuszyńska

Prof. Piotr Węgleński

mgr Iza Wyszomirska

Pracownia Dydaktyki Biologii

Studenckie Koła Naukowe

BUW

Wydawnictwa UW

<http://darwin-online.org.uk/>

Spis treści:

Program obchodów na UW	5
Obchody rocznic darwinowskich.....	6
O życiu Karola Darwina	10
O pracy i dziele	18
O tajemnicy tajemnic	24
O przenikaniu Darwinizmu na ziemie polskie	32
O polskich przekładach i popularyzatorach	44
O Józefie Nusbaumie-Hilarowiczu	54
O ewolucji dziś	60

Już było:

23 czerwca 2008

James Watson na Wydziale Biologii

Wernisaż wystawy „Honest Jim” promocja najnowszej książki Watsona (współodkrywcy struktury DNA, laureata Nagrody Nobla z 1962 r.) pt. „Avoid boring people”; wykład i spotkanie z autorem na Wydziale Biologii UW

7 lipca - 1 sierpnia

James Watson w BUW (Stara Biblioteka)

Wystawa „Honest Jim”

1 października 2008

Wykład prof. Michała Kozakiewicza o ewolucji wieloocjstwa u zwierząt pt. „Kto, z kim i dlaczego?” z okazji inauguracji roku akademickiego 2008/2009 na Wydziale Biologii

26 listopada 2008

Sesja naukowa na Wydziale Geologii UW: „Ziemia - środowisko organizmów żywych”.

W programie wykłady:

Dr Anna Żylińska. „Niezwykłe trylobity - kaprys natury czy realne przystosowanie”

Dr Jan Wierchowicz „Odnawianie się rozsypisk złotośnych - mity i fakty”

Prof. dr hab. Andrzej Kozłowski „Co możemy zrobić dla Ziemi?”

Sesji towarzyszyła wystawa okazów skał, minerałów i skamieniałości, zebranych w trakcie praktyk terenowych oraz wypraw indywidualnych.

Jest i będzie:

Październik 2008 - kwiecień 2009 2009

Poniedziałkowe spotkania z biologią XXI wieku: „Rok Karola Darwina na Uniwersytecie Warszawskim” - cykl wykładów o teorii ewolucji dla nauczycieli i uczniów, propagujących racjonalne, oparte na wiedzy, myślenie o teorii ewolucji

1 stycznia 2009

Ukazanie się kalendarza Wydziału Biologii UW na rok 2009 - Owady w obiektywie Bronisława Cymborowskiego, z przypisami z tekstów Darwina, wybranymi przez Marcina Zycha

5 stycznia 2009

Seminarium Koła Naukowego Biologii Molekularnej "30 lat KNBM 150 lat po Darwinie", Wydział Biologii UW.

W programie wystąpienia:

Lila Solnica-Krezel, Vanderbilt University: Genetyczna kontrola gastrulacji

Marek Maleszewski, Wydział Biologii UW: Ernst Haeckel i jego teoria rekapitulacji - widziane z punktu widzenia współczesnego biologa rozwoju

Paweł Golik, Wydział Biologii UW: Posttranskrypcyjna regulacja ekspresji genomu mitochondrialnego drożdży

Andrzej Dziembowski, Wydział Biologii UW: Mechanizmy degradacji RNA - od bakterii do organizmów wyższych

Sesja „młodzieżowa”

1-12 lutego 2009

Rusza strona WWW „Rok Karola Darwina na UW” (www.biol.uw.edu.pl/darwin). Strona obejmuje biografię Darwina wraz z pełną listą dorobku, fragmenty Jego dzieł, galerię fotografii,

Obchody rocznic darwinowskich w Europie i na świecie

Darwin Digital Library of Evolution - projekt udostępnienia w sieci wszystkich dzieł o ewolucji, napisanych od początku XVII wieku do chwili obecnej

<http://darwinlibrary.amnh.org/>

Evolution Outreach Projects - popularne programy edukacyjne - Swarthmore College

<http://www.swarthmore.edu/NatSci/cpurrin1/evolk12/evoops.htm>

The HMS Beagle Project - projekt rekonstrukcji okrętu Beagle

<http://www.thebeagleproject.com/>

Darwin 2009 na Akademii Medycznej w Houston

<http://www.darwin2009houston.org/>

Understanding Evolution - projekt edukacyjny Muzeum Paleontologii Uniwersytetu Kalifornijskiego w Berkeley

<http://evolution.berkeley.edu/>

Darwin - wystawa w Amerykańskim Muzeum Historii Naturalnej w Nowym Jorku (miniona i objazdowa)

<http://www.amnh.org/exhibitions/darwin/>

Darwin 2009 meeting - sesja na Uniwersytecie Stony Brook w Nowym Jorku listopad 2009

<http://darwin09.org/>

SEE Darwin 200 projects - The Society for the Study of Evolution

<http://www.happybirthdaydarwin.org/>

Obchody rocznic darwinowskich w Polsce

100 lat temu

Wydawnictwa:

„Idea ewolucji w biologii”, Warszawa 1910 - największe dzieło Józefa Nusbauma - Hilarowicza - omawia idee ewolucjonizmu od najdawniejszych czasów oraz wpływ darwinizmu na nauki biologiczne; pierwsza wyczerpująca pozycja tego typu w języku polskim; ostatecznie przyczyniła się do zakończenia naukowego sporu o teorię ewolucji na ziemiach polskich

„Darwinizm a wiedza współczesna”, Warszawa 1910- tłumaczenie wydanego w Cambridge w 1909 zbioru esejów o wpływie darwinizmu na różne dziedziny wiedzy, autorstwa ówczesnych mężów nauki

50 lat temu

Obchody rocznic darwinowskich organizowała Komisja Ewolucjonizmu PAN.

Konkursy naukowe:

na prace badawcze z zakresu ewolucji świata organicznego i z zakresu dziejów myśli ewolucyjnej w Polsce

Wydawnictwa m. in.:

K. Darwin: Dzieła Wybrane, Biblioteka Klasyków Biologii, PWRiL 1959/1960 - głównie nowe tłumaczenia i pierwsze XX wieczne wydania

J.B. Lamarck: Filozofia przyrody PWN 1959

Problemy ewolucjonizmu t. 1-4 dzieło zbiorowe PWRiL 1959/1960

Wystawy:

„Karol Darwin, jego życie i dzieło” - wystawa w Instytucie

Obchody rocznic darwinowskich w Anglii - 2009

Darwin200 - narodowy program uroczystości jubileuszowych
<http://www.darwin200.org/>

Darwin online - projekt Uniwersytetu w Cambridge udostępnienia w sieci całej spuścizny
<http://darwin-online.org.uk/>

Darwin Correspondence Project - międzynarodowy projekt udostępnienia w sieci całej korespondencji
<http://www.darwinproject.ac.uk/>

150 Years On - odczytanie prac Darwina i Wallacea w Towarzystwie Linneuszowym 1.07.2008
<http://www.linnean.org/index.php?id=352>

Darwin Centre - nowy budynek przy Muzeum Historii Naturalnej w Londynie - otwarcie w październiku 2009
<http://www.nhm.ac.uk/about-us/darwin-centre/>

Darwin's Big Idea-Big Exhibition - wystawa w Muzeum Historii Naturalnej w Londynie 14.11.2008-19.04.2009
<http://www.nhm.ac.uk/visit-us/whats-on/temporary-exhibitions/darwin/index.html>

Darwin film for bicentenary - biograficzny film na podstawie książki napisanej przez praprawnuka
<http://www.darwin200.org/news/darwin-film.html>

Darwin today - Join the discussion - serwis prezentuje współczesne tematy badań naukowych i ich wkład w rozumienie ewolucji -

O życiu Karola Darwina

„Główną moją przyjemnością i jedynym zajęciem była przez całe życie praca naukowa, a wzruszenie, które mi dawała, kazało mi czas jakiś zapominać o codziennych dolegliwościach, a nawet je usuwać(...), choć często, bardzo często żałowałem, że bezpośrednio nie świadczył więcej dobrego moim bliźnim.”

Charles Darwin

Kalendarium życia Karola Darwina na tle ważnych współczesnych mu wydarzeń , odniesienia do wspomnień i listów:

- 1809 (12 lutego) Przyjście na świat w Shrewsbury, Anglia
- 1809 Ukazanie się „Philosophie zoologique” Jana Baptysty Lamarcka – pierwszego znaczącego dzieła o ewolucji
- 1817 Śmierć matki
- 1818-1825 Szkoła z internatem w Shrewsbury

- 1825-1827 Studia medyczne na Uniwersytecie w Edynburgu
- 1830 Ukazanie się „The Principles of Geology” Karola Lyella – dzieła, które ugruntowało w nauce zasadę aktualizmu geologicznego pozwalającą na odtwarzanie dawnych zdarzeń geologicznych na podstawie obserwacji zdarzeń współczesnych
- 1828-1831 Studia teologiczne w Christ College na Uniwersytecie w Cambridge
- 1831 (sierpień) Wycieczka geologiczna z prof. Adamem Sedwickiem do północnej Walii

- spis treści -

- 1831-1836 (27 grudnia-2 października) Podróż dookoła świata na okrecie H.M.S. 'Beagle'

- 1836-1842 Pobyt w Cambridge i Londynie; intensywna praca nad opracowywaniem materiałów i notatek z podróży; zdobycie pozycji w kręgach naukowych (wykłady i publikacje)
- 1837 (wiosna) Pierwsze objawy choroby; (1 lipca) zarys teorii ewolucji w notatnikach
- 1839 Członkostwo Królewskiego Towarzystwa w Londynie; małżeństwo z kuzynką Emmą Wedwood; narodziny pierwszego dziecka Wiliama (z dziesięciorga dzieci, troje umiera w dzieciństwie)
- 1842 Osiedlenie się w Down w hrabstwie Kent, gdzie spędza resztę życia i gdzie powstają wszystkie późniejsze dzieła
- 1842 - 1846 Publikacja prac z dziedziny geologii - zdobycie sławy wybitnego geologa; ołówkowy szkic, esej a następnie testament zawierający podstawy teorii ewolucji (z Tajemnicy tajemnic)

- spis treści -

1846 - 1854 Żmudne studia dotyczące pąkli uwieńczone publikacją 4 tomowej monografii - zdobycie sławy wybitnego zoologa (z Tajemnicy tajemnic)

1848, 1851 Śmierć ojca i ukochanej najstarszej córki Anny

1856-1858 Praca nad szczegółowym opisem swoich poglądów na temat ewolucji, zarzucona po otrzymaniu rozprawy A.R. Wallace'a (z Tajemnicy tajemnic)

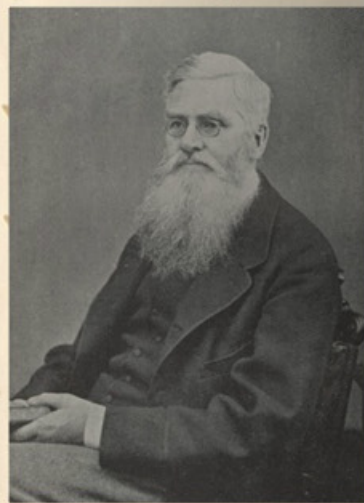
1858 (1 lipca) Prezentacja prac precyzujących teorię ewolucji, autorstwa K. Darwina i A.R. Wallace'a na odczyty w Towarzystwie Linneuszowym - niezauważona

1859 (24 listopada) Publikacja „On the origin of species”

1859 (12 grudnia) Warszawa

- przyjsie na świat Józefa Nusbauma, zasłużonego popularyzatora darwinizmu i tłumacza dzieł K. Darwina na język polski

1862-1868 Publikacja prac na temat storczyków, pierwiosnków, pnączy, zapylania roślin przez owady oraz zmienności roślin i zwierząt hodowlanych

Alfred Russel Wallace

- spis treści -

1862 Spotkanie z Alfredem Russelem Wallacem po jego powrocie z Indonezji.

1863-1866 Poważne dolegliwości i przygnębienie; liczne konsultacje medyczne,

1864 Copley Medal, największe wyróżnienie naukowe Królewskiego Towarzystwa w Londynie

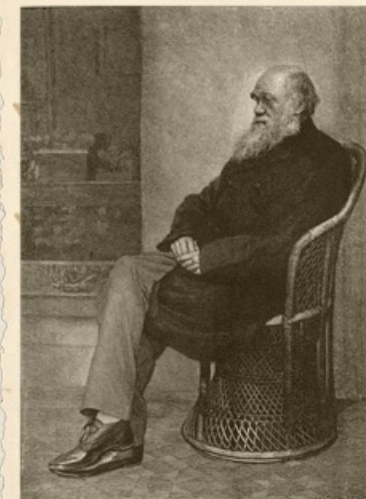
1866 Ukazanie się „Versuche über Pflanzen-Hybriden“ Grzegorza Mendla, -zasady dziedziczenia cech pozostają niezauważona do 1900r

1871 Publikacja “The descent of men and selection in relation to sex”

1872-1877 Kolejne prace botaniczne o roślinach owado-żernych, zapylaniu krzyżowym i samozapyleniu oraz o różnych formach kwiatów w obrębie gatunku

1876 Początek pracy nad autobiografią i współpracy z synem Franciszkiem jako asystentem i sekretarzem

1881 Śmierć ukochanego brata Erazma; darowizna na rzecz publikacji Index Kewensis; organizowanie emerytury dla Alfreda R. Wallace'a; publikacja pracy o roli dżdżownic w powstawaniu gleby

Charles Darwin

- spis treści -

1882 (19 kwietnia) Śmierć w wieku 73 lat; uroczysty pogrzeb w Opactwie Westminsterskim, w Zakątku Uczonych

Współczesna biografia Karola Darwina, szkice, ilustracje i bibliografie

"little diary, which I have always kept" (1809-1881)

Setki rodzinnych zdjęć i satyrycznych rysunków z ówczesnej prasy

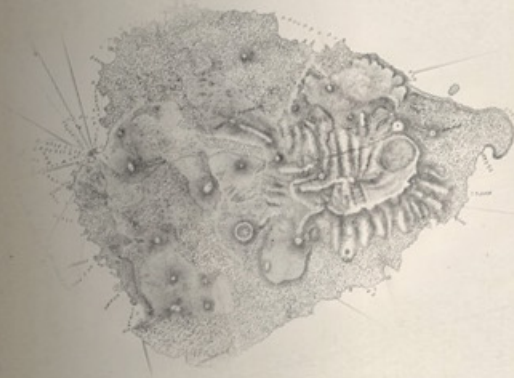
„Genius of Darwin” - 3 fascynujące filmy Richarda Dowkinsa z polskimi napisami

Literatura biograficzna w języku polskim

O pracy i dziele

„...wierzę, że istnieje, i czuję go w sobie, instynkt poznawania prawdy lub wiedzy, czy też odkrywania, o podobnej naturze jak instynkt prawości, a także, że fakt posiadania przez nas takiego instynktu jest wystarczającym powodem do podejmowania badań naukowych bez dążenia do jakichkolwiek zastosowań praktycznych kiedykolwiek z nich wynikających.”

Charles Darwin

Spuścizna naukowa Karola Darwina jest ogromna i - o czym dziś często się zapomina - niezwykle urozmaicona. Jego prace z zakresu geologii i zoologii przyniosły mu sławę wybitnego uczonego na długo przed opublikowaniem „O powstawaniu gatunków” a zawarte w nich odkrycia, np. teoria powstawania atoli czy studia nad pąklami, do dziś nie straciły na aktualności. W cieniu wielkich dzieł o ewolucji kryją się także jego imponujące rozprawy botaniczne np. o storczykach, o roślinach pnących i owadożernych czy o ruchach i zapylaniu u roślin a także praca z dziedziny gleboznawstwa, o roli dżdżownic w powstawaniu gleby.

Publikacje książkowe, ich ślady we wspomnieniach i listach .

1838-1843 **The zoology of the voyage of H.M.S. Beagle** (5 części w 19 zeszytach: Fossil Mammalia, Mammalia, Birds, Fishes, Reptiles). London: Smith Elder and Co. 57

1839 **Journal of researches into the natural history and geology of the countries visited during the voyage of H.M.S. Beagle round the world, under the Command of Capt. Fitz Roy, R.N.** London: John Murray (kolejne wyd. 1845, 1860, 1890, Dania 1876, Polska 1887) 58

1842, 1844, 1846 **Geology of the voyage of the Beagle, under the command of Capt. Fitzroy, R.N. during the years 1832 to 1836.** London: Smith Elder and Co 45

Vol.1 The structure and distribution of coral reefs. (kolejne wyd. 1889, 1890)

Vol.2 Geological observations on the volcanic islands visited during the voyage of H.M.S. Beagle, together with some brief notices of the geology of Australia and the Cape of Good Hope (kolejne wyd. 1876, 1890)

Vol.3 Geological observations on South America (1890)

- spis treści -

1851 (1852), 1854 **Living Cirripedia.** London: The Ray Society
Vol.1 A monograph on the sub-class Cirripedia, with figures of all species.
Vol.2 The Balanidae (or sessile cirripedes), the Verrucidae.

1851, 1854 (1855) **Fossil Cirripedia of Great Britain.** London: Palaeontographical Society
Vol.1. A monograph on the fossil Lepadidae, or pedunculated cirripedes
Vol.2. A monograph on the fossil Balanidae and Verrucidae

1859 22 listopada **On the origin of species by means of natural selection, or the preservation of favoured races in the struggle for life.** London: John Murray
 (wyd. 2-6: Anglia 1860, 1861, 1866, 1869, 1872; Dania 1872; Niemcy 1860, 1863, 1867, 1876, 1916;; Polska 1873, 1884/5; Rosja 1939)

1862 **On the various contrivances by which British and foreign orchids are fertilized by insects, and on the good effects of intercrossing.** London: John Murray (wyd. 2 1877)

1865 **The movement and habits of climbing plants.** Journal of Linnean Society of London (Botany). (kolejne wyd. 1875, 1882)

1868 **The variation of animals and plants under domestication.** London: John Murray Vol.1 i 2. (kolejne wyd. Anglia 1868 1875, Polska 1888/1889)

1871 **The descent of man, and selection in relation to sex.** London: John Murray Vol.1 i 2. (wyd.2 Anglia 1882, Dania 1874/1875, Niemcy 1875, Polska 1874, 1875/1876)

1872 **The expression of emotion in man and animals.** London: John Murray (wyd. 2 Anglia 1890, Niemcy 1877, Polska 1873)

1875 **Insectivorous plants.** London: John Murray (Niemcy 1876)

- spis treści -

 1876 **The effects of cross and self fertilisation in the vegetable kingdom.** London: John Murray (Niemcy 1877, Polska 1959)

 1877 **The different forms of flowers on plants of the same species.** London: John Murray (Niemcy 1877)

 1879 **Erasmus Darwin by E. Krause.** Translated from Germany by W.S. Dallas, with a preliminary notised by Charls Darwin (wyd.2 1887)

 1880 **The power of movement in plants.** London: John Murray (Niemcy 1881)

 1881 **The formation of vegetable mould, through the action of worms, with obserwation on their habits.** London: John Murray (corrected 1881)

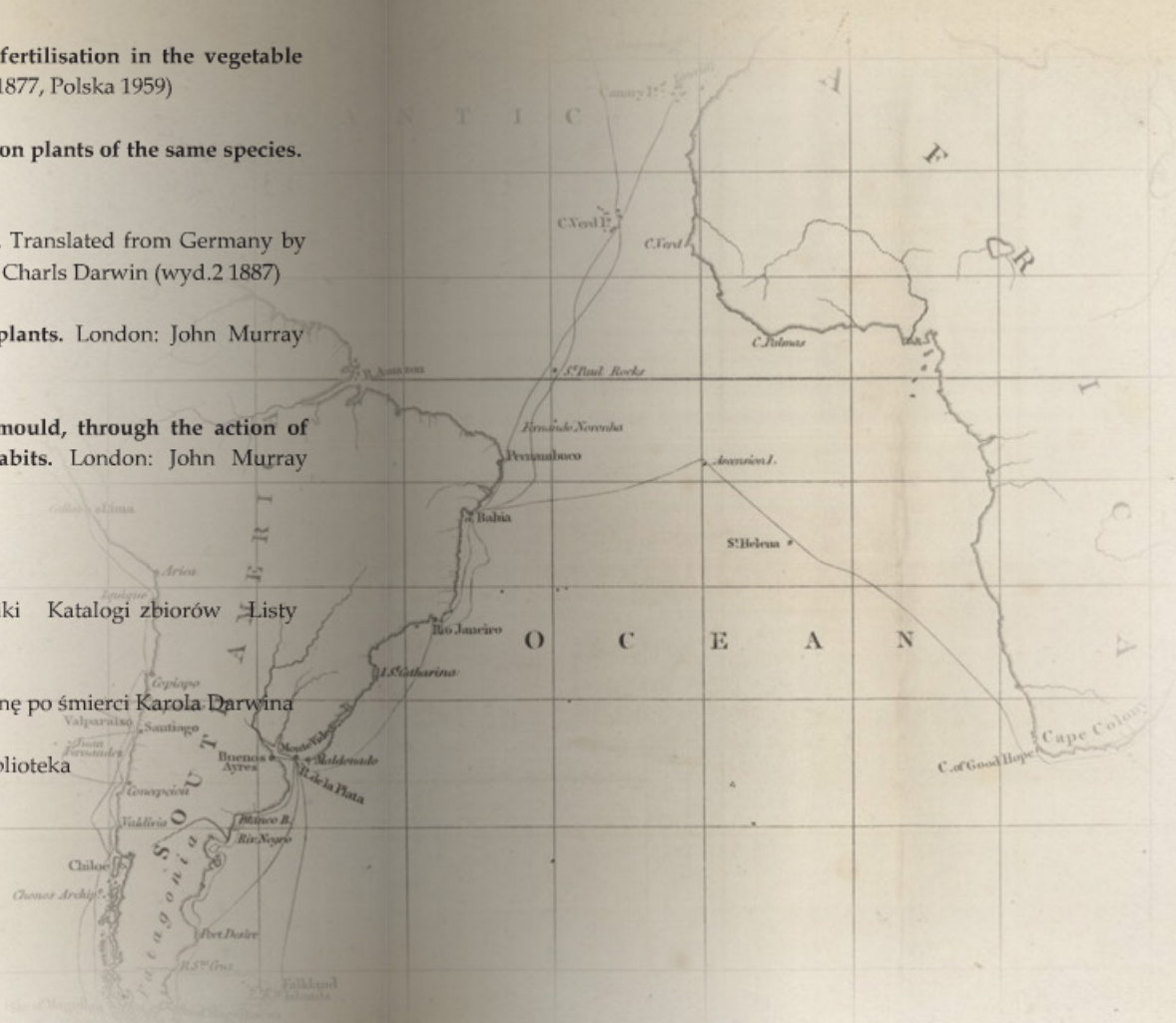
oraz

[Artykuły](#) [Rękopisy](#) [Notatniki](#) [Dzienniki](#) [Katalogi zbiorów](#) [Listy](#)
[Inne...](#)

Ważniejsze publikacje wydane przez rodzinę po śmierci Karola Darwina

Kompletna bibliografia prac i wirtualna biblioteka

O projekcie Darwin Online

O tajemnicy tajemnic

„Najpewniejszą konkluzją wydaje mi się, że cały ten przedmiot przekracza granice umysłu ludzkiego, lecz człowiek może spełniać swój obowiązek”

Charles Darwin

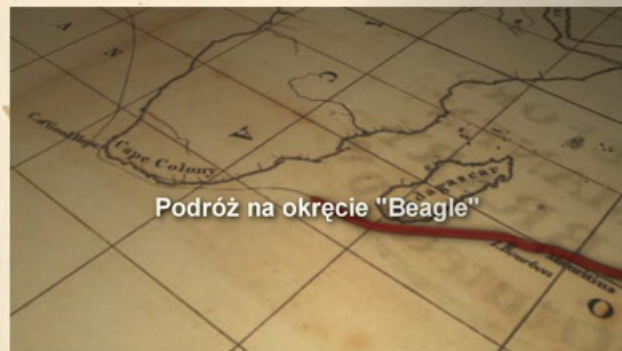

Karol Darwin sformułował swoją teorię w 1838 roku i przez 20 lat nie opublikował jej. Jak powstawała i co wydarzyło się w tym czasie? Patrz odniesienia do wspomnień i listów:

1831-1835

Podróż dookoła świata i przywiezione z niej:

- spostrzeżenia, zbiory (5436 szt. okazów i próbek), dzienniki i notatki (2521 stron)
- przemyślenia związane z lekturą „The principles of geology” Charlesa Lyella dotyczące teorii ewolucji Lamarcka oraz zasady aktualizmu geologicznego pozwalającej na odtwarzanie dawnych zdarzeń geologicznych na podstawie obserwacji zjawisk współczesnych

1837 (VII)

Pierwsze notatki o transmutacji gatunków w Notatniku B zatytułowanym „Zoonomia”

- Ślady przemyśleń w listach do przyjaciół

- spis treści -

- Początki gromadzenia materiałów i faktów dotyczących zmienności roślin i zwierząt hodowlanych i dzikich poprzez lektury oraz setki listów z zapytaniami
- Zrozumienie roli selekcji w hodowli roślin i zwierząt

1838 (X)

Lektura książki Thomasa Malthusa „Essay on the Principle of Population” (1798) źródłem pomysłu na sformułowanie teorii doboru naturalnego; dalsze zapiski na temat ewolucji w tajnych Notatnikach C, D, E, M, N

1842 (V-VI)

Szkic teorii skreślony ołówkiem na 35 stronicach

Od 1842

Ostrożne ujawnianie swoich poglądów przyjaciółom, ich uwagi i wątpliwości zmuszają Darwina do przemyślenia i dopracowania argumentów

- spis treści -

1844 (lato)

Powrót do ołówkowego szkicu teorii z 1842 roku, rozszerzenie go do 189 stronicowego eseju i przekazanie w formie testamentu żonie Emmie a po 2 latach, także przyjacielowi J. D. Hookerowi

1844 (X)

Decyzja o nieujawnianiu swoich przekonań, spowodowana obawą o niesławę i potępienie; wątpliwości potwierdzone krytycznym przyjęciem przez środowisko naukowe anonimowo wydanej książki „Vestiges of the natural history of creation” Roberta Chambersa, traktującej po amatorsku sprawy ewolucji organizmów i człowieka

1845

Przemycenie elementów teorii ewolucji do drugiego wydania „Journal of researches...” (1-sze 1839r), cieszącej się dużym powodzeniem książki o wyprawie dookoła świata

1846-1854

Żmudne studia anatomiczne i systematyczne nad żyjącymi i kopalnymi wąsonogami (Cirripedia), uwieńczone 4 publikacjami;

- zdobycie mocnych, szczegółowych argumentów dla poparcia teorii ewolucji
- ugruntowanie swojej pozycji systematycznego przyrodnika, zoologa i eksperta w dziedzinie zmienności organizmów

Od 1854 (IX)

Dalsze umacnianie argumentów na temat działania ewolucji poprzez

- spis treści -

proste doświadczenia (np. wysiewanie nasion moczonych w słonej wodzie, wysiewanie treści żołądka i odchodów wędrownych zwierzząt), hodowlę gołębi i królików oraz liczne lektury i listowne zapytania

1855

Tematy ewolucji coraz częściej obecne w kręgach i literaturze naukowej; m. in. artykuł A.R. Wallace’a „On the law which has regulated the introduction of new species” („O prawach, które regulują wprowadzanie nowych gatunków”), przedstawiający dowody na istnienie ewolucji; nawiązanie korespondencji z autorem także w sprawie zakupu i sprowadzania do Anglii okazów przyrodniczych

1856

Dalsza zwłoka z ujawnieniem teorii lecz konsekwentne poszerzanie kręgu wtajemniczonych (IV) – spotkania w małym gronie przyjaciół i przyrodników w Down House (Ch. Leyll, T.H.Huxley, J.D. Hooker, entomolog V. Wollaston, botanik H. Watson); namowy przyjaciół do opublikowania teorii

- spis treści -

Od V 1856

Eskalacja dramatycznych przeżyć związanych z obawą o pierwszeństwo w stworzeniu teorii i rozterki na temat formy jej publikacji

14 maja 1856 – 18 czerwca 1858

Szeroko zakrojona praca nad „nie kończącą się księgą gatunków”, dramatycznie zarzucona po otrzymaniu z Indonezji listu z rozprawą A.R. Wallace’a „On the Tendency of Varieties to depart indefinitely from the Original Type” („O dążności odmian do nieograniczonego odbiegania od typu pierwotnego”); powstało 10 rozdziałów tzn. blisko połowa zaplanowanej książki „Natural Selection”

1 lipca 1858

Odczyt w Towarzystwie Linneuszowym, zorganizowany staraniem przyjaciół C. Leylla i J. D. Hookera, którzy zaprezentowali równocześnie rozprawę A.R. Wallace’a i szkic teorii K. Darwina z 1844 roku wraz z jego listem do amerykańskiego botanika Asy Graya 134 z 5 września 1857 roku; daty te ugruntowały pierwszeństwo K. Darwina

- spis treści -

koniec lipca 1858

Początek pracy nad artykułem (wyciągiem z rękopisu), który ostatecznie rozrósł się do rozmiarów ponad 500 stronicowej książki „On the origin of species by means of natural selection, or the preservation of favoured races in the struggle for life”, wydanej 24 listopada 1859 roku

Silne przeżycia związane z obawą o sposób przyjęcia dzieła i właściwą interpretację teorii; boleśnie odczuwane krytyki

- spis treści -

O przenikaniu darwinizmu na ziemie polskie

„Nikt temu nie zaprzeczy, że teoria Darwina wywarła i wywiera niezmierny wpływ na nasz wiek. Nie mówiąc już o jej czysto naukowym znaczeniu, musimy przyznać, że stała się fermentem, który poruszył mózgi wszystkich myślących i niemyślących ludzi ”

Bronisław Rejchman - warszawski lekarz, 1873

W 1859 roku, kiedy ukazało się w Anglii „O powstawaniu gatunków” Karola Darwina, Polska podzielona była na 3 zaborcy. Najszybciej echa darwinizmu dotarły do Królestwa Polskiego. Znacznie wolniej torowały sobie drogę w Galicji i Księstwie Poznańskim. Zdecydowała o tym inna sytuacja polityczna, ekonomiczna i religijna tych zaborów.

Pierwsza wzmianka i warszawska Szkoła Główna

Pierwsza na ziemiach polskich wzmianka o teorii Karola Darwina ukazała się w warszawskiej „Gazecie Rolniczo - Przemysłowej i Handlowej” w grudniu 1860 roku, jako część dużego przeglądu zagranicznej literatury naukowej.

Dwa lata później teoria była wykładana z katedry zoologii warszawskiej Szkoły Główniej przez Benedykta Dybrowskiego (patrz: pamiętnik) a po jego zesłaniu na Sybir w 1863 roku, przez Augusta Wrześniowskiego (patrz: wykłady). Uczyli i pisali w duchu darwinizmu związani również ze Szkołą Główną lekarz i histolog Henryk Hoyer senior., zoolog Leon Cienkowski, botanicy Edward Strasburger i Antoni Ślósarski a także lekarz Waclaw Mayzel, pierwszy tłumacz „O powstawaniu gatunków” na język polski. Szkoła Główna była trzecią z kolei uczelnią na kontynencie europejskim, po uniwersytetach w Jenie (wykłady Ernesta Haeckla) i w Petersburgu (odczyty historyka Michała Kutorgi) gdzie wykładano darwinowską teorię ewolucji. Była też wówczas najbardziej postępową i najnowszą, nie obciążoną tradycjami uczelnią polską, o czym zdecydował szereg okoliczności. Powstała w 1861 roku staraniem Polaków i dzięki złagodzeniu polityki władz carskich. Nie była też bezpośrednią kontynuatorką Królewskiego Uniwersytetu Warszawskiego, zamkniętego o całe 30 lat wcześniej w odpowiedzi caratu na powstanie listopadowe. Ambicją jej założycieli i pierwszego rektora Józefa Mianowskiego było nadanie nowej uczelni najwyższego poziomu naukowego, głównie przez ściągnięcie rozproszonych po świecie najwybitniejszych uczonych polskich.

Prasa warszawska

Gdy przycichły tragiczne echa powstania styczniowego, od połowy lat 60., głównie za sprawą wychowanków Szkoły Główniej, później Carskiego Uniwersytetu Warszawskiego, przyrodników, lekarzy i publicystów, darwinizm gloryfikowany lub zwalczany zaczął sięgać poza kręgi akademickie i naukowe. W myśl hasła pozytywizmu, z którymi identyfikowało się wówczas wielu młodych ewolucjonistów, wzmożł się ruch wydawniczy i zaczęły wychodzić liczne postępowe czasopisma popularnonaukowe („Przegląd Tygodniowy”, „Prawda”, „Ateneum”, „Przyroda i Przemysł” i in.). Pisano w nich o ewolucji i darwinizmie, często w odpowiedzi na publikowane w prasie katolickiej wypowiedzi, zaciekle atakujące i zwalczające nową teorię.

Wiele z tych artykułów wychodziło następnie w postaci osobnych publikacji, co było przejawem troski wydawnictw i autorów o jak najszerszy krąg czytelników zaznajomionych z „przedmiotem obrzucanym u nas obelgami, przez tych dla których jest zupełnie obcym” a także o powstrzymanie „krytyków-dyletantów od głoszenia bezzasadnych zarzutów”.

Pierwsze książki

Na początku lat 70 pojawiły się pierwsze polskie książki popularyzujące darwinizm napisane przez warszawskich lekarzy: „Przegląd dziejów przyrody” Wincentego Szyszły (1872), „Teoria Darwina i hipotezy Haeckl’a” Bronisława Rejchmana (1873) czy później „Zdrowie i choroba z biologicznego punktu widzenia” Władysława Biegańskiego (1889). Zwolennikami darwinizmu byli też pisarze: Bolesław Prus, Adolf Dygasiński, Adam Asnyk i socjologowie Ludwik Krzywicki czy Erazm Majewski, autor fantastycznych powieści dla młodzieży popularyzujących nowy sposób rozumienia przyrody (np. „Dr Muchołapski” i „W otchłani czasu”) a także pedagog i pionier ekologicznego podejścia w nauczaniu biologii Bohdan Dyakowski.

Źródła wiedzy o darwinizmie

Początkowo źródłem wiedzy o teorii K. Darwina były u nas nauki jego kontynuatorów, Ernsta Haeckla i Thomasa Huxley'a, docierające na ziemię polskie za sprawą wybitnych polskich uczonych, kształcących się za granicą. W latach 1871-1874 ukazały się w Warszawie polskie przekłady dzieł E. Haeckla „Dzieje utworzenia przyrody” (tłum. J. Czarnecki i L. Masłowski 1871) i T. Huxley'a „Stanowisko człowieka w przyrodzie organicznej” (tłum. S. Żaryn 1874) oraz „O przyczynach zjawisk w naturze organicznej” (tłum. A. Wrześniowski 1873).

W 1873 nakładem warszawskiego czasopisma Niwa zaczęło wychodzić w odcinkach pierwsze polskie tłumaczenie „O powstawaniu gatunków”, ale tłumacz Wacław Mayzel nie skończył rozpoczętego dzieła, dlatego prawdopodobnie nie zostało ono wówczas zauważone a dziś jest zapomniane.

Niemal jednocześnie ukazały się polskie przekłady dzieł K. Darwina traktujące o ewolucji człowieka, „O pochodzeniu człowieka” w Krakowie (tłum. L. Masłowski 1873/4), „Wyraz uczuć u człowieka i zwierząt” w Warszawie (tłum. K. Dobrski 1873) oraz 2 lata później „Dobór płciowy” we Lwowie (tłum. L. Masłowski).

W tym samym czasie przekładane były na jęz. polski książki podważające teorię ewolucji, w których tłumacze zarzucali polskim ewolucjonistom dyletantyzm w oświecaniu społeczeństwa oraz działania „w duchu negacji i zniszczenia” (np. „Biblia i Natura” J.H. Reuscha w tłum. ks. M. Nowodworskiego 1872 czy „Karol Darwin i jego poprzednicy” A. Quatrefagesa w tłum. J. Ochorowicza 1873).

W połowie lat 70. a więc w około 15 lat od opublikowania w Anglii „O powstawania gatunków” polska literatura darwinowska reprezentowana była przez wiele tytułów. Z doniesień ówczesnych księgarzy krakowskich dowiadujemy się, że zalegały one wtedy na półkach bo „inteligencja skąpiła na nie pieniądze”.

Entuzjaści darwinizmu

Kolejne tłumaczenia dzieł K. Darwina ukazały się dopiero w latach 80, a wśród nich „O powstawaniu gatunków” (1884/5) w przekładzie dwóch tłumaczy, Szymona Dicksteina - przyrodnika i rewolucjonisty, który jako pierwszy Polak dostrzegł znaczenie ewolucjonizmu w naukach i rzeczywistości społecznej oraz Józefa Nusbauma-Hilarowicza, najbardziej zasłużonego popularyzatora darwinizmu na ziemiach polskich. Był on absolwentem Carskiego Uniwersytetu Warszawskiego. Najpierw w Warszawie a następnie, jako profesor zoologii Uniwersytetu Lwowskiego walczył słowem i piórem, wykładając z katedry i na prowincji, pisząc podręczniki akademickie, szkolne i dzieła popularnonaukowe, w których propagował darwinizm, poparty wynikami własnych badań zoologicznych. Odmowną zasługą Józefa Nusbauma-Hilarowicza było dokonanie, bardzo szybko w porównaniu do zagranicy krytycznej analizy teorii i prądów myślowych wypaczających klasyczny darwinizm, którą zawarł w dziele „Idea ewolucji w biologii” (1910). Tymi słowami przedstawia w nim autor osobę K. Darwina:

„Przedziwnie piękna to postać, jedna z najsympatyczniejszych, jaką kiedykolwiek wydała ludzkość, prawdziwy człowiek w najszlachetniejszym znaczeniu tego wyrazu, prawdziwy badacz i myśliciel, jeden z największych arystokratów ducha! Rzadko kiedy wielcy ludzie w tak przedziwnie harmonijny sposób jednoczyli w sobie najpiękniejsze cechy geniuszu i najszlachetniejsze rysy człowieka.”

Galicja i duchowieństwo

Na terenie wszystkich zaborów zaciętą walkę przeciwko teorii ewolucji prowadziło duchowieństwo zarówno z ambony, jak i za pomocą odczytów, ulotek i broszur wydawanych anonimowo.

W Galicji, zarówno zacofanie gospodarcze jak i silny wpływ duchowieństwa spowodowały 20 letnie opóźnienie w zaszczepieniu postępowych idei.

W ówczesnym Lwowie, oprócz starań kilku młodych inteligentów sympatyzujących z darwinizmem (np. Mieczysława Pawlikowskiego) i cyklu umiarkowanych artykułów o darwinizmie m.in. lwowskiego pedagoga i zoologa Ignacego Petelenza („Czasopismo Galicyjskiego Towarzystwa Aptekarskiego” 1877/1878 i lwowski „Kosmos” 1883), nowa teoria była skutecznie zwalczana i ośmieszana przez księży i katechetów w kościołach, szkołach i na popularnych wykładach. Gazety lwowskie zamieszczały anonimowe artykuły i doniesienia w stylu złośliwych anegdot (Przegląd Lwowski 1875):

„Niedawno padł ofiarą [darwinizmu][...]pełen nadziei, zdolności i talentu młodzieniec, dr filozofii S. [...]. Zasady Darwina zimne, w formie niemieckiej filozofii ujęte, tak widać nim owładnęły, że przyprowadziły go o zupełną utratę rozumu. Nieszczęśliwy ! Zdaje mu się dzisiaj, że jest orangutaniem [...] i chodzi na czworakach. Biedna ofiara, biedni rodzice. Ileż to innego rodzaju ofiar pochłoną już darwinizm. Straszna nauka dla naszego społeczeństwa”

Pod pseudonimem Dra Bonifaeusza Nemo, znany lwowski literat Henryk Zbierzchowski przetłumaczył wydaną również anonimowo w Anglii książkę pt. „ Homo versus Darwin, czyli Sprawa o pochodzenie człowieka”, ośmieszającą teorie ewolucji i postać jej twórcy.

„Afery darwinowskie” we Lwowie

We Lwowie prawdziwa batalia o darwinizm rozpoczęła się dopiero w 1884 roku, kiedy przybyły z zesłania światowej już wówczas sławy zoolog, podróżnik i patriota Benedykt Dybowski objął katedrę zoologii na Uniwersytecie Lwowskim. Jego wykłady uniwersyteckie i wieczorne odczyty na temat ewolucji i antropologii, którymi interesował się cały kulturalny Lwów zjednały mu ogromną popularność i jednocześnie przysporzyły zaciętych wrogów wśród duchowieństwa i władz.

Do słynnej „afery darwinowskiej”, która podzieliła opinię miasta doszło jesienią 1885 roku po wygłoszeniu przez Benedykta Dybowskiego referatu pt. „ Rzut oka na historyczny rozwój zoologii” z okazji inauguracji roku akademickiego. Uroczystość ostentacyjnie opuściła elita duchownych i świeckich władz ówczesnego Lwowa. Pomimo wielu szykan, intryg i wydanego w Wiedniu zakazu wykładania darwinizmu, Benedykt Dybowski nie uległ naciskom i kontynuował swoją działalność, adresując ją głównie do młodzieży.

Uzupełnieniem nauk B. Dybowskiego były ćwiczenia z zoologii prowadzone przez Józefa Nusbauma-Hilarowicza, który w 1892 roku przeniósł się z Warszawy do Lwowa a także zajęcia parazytologa Mieczysława Kowalewskiego i botanika Mariana Raciborskiego.

Pod koniec lat 90. nasiliły się ataki na lwowskich darwinistów. W odpowiedzi na to młodzież akademicka 23 i 24 stycznia 1899 roku, po wykładach urządziła swoim profesorom wielkie owacje solidarności, wyrażając cześć i wdzięczność za nauczanie „bez względu na granice, jakie stawiają poznaniu prawdy wrogowie prawdziwej oświaty”

Działalność B. Dybowskiego i J. Nusbauma-Hilarowicza zaowocowała w pierwszych latach XX wieku, gdy uczelnię zaczęli opuszczać pierwsi jej wybitni wychowankowie, przenosząc dyskusje o nowych ideach poza mury uniwersyteckie. Lwów stał się w tym czasie miejscem najbardziej zaciętych polskich sporów o darwinizm. Przyjmuje się, że ten burzliwy okres zakończył się w 1910 roku publikacją książki J. Nusbauma-Hilarowicza „Idea ewolucji w biologii”, która ukazała się jednocześnie w Warszawie i we Lwowie.

Atmosfera wrogości wobec teorii ewolucji przetrwała w kręgach duchowieństwa znacznie dłużej. W 1930 roku arcybiskup Lwowa naraził się na nieprzyjemności ze strony władz kościelnych za prowadzenie konduktu pogrzebowego Benedykta Dybowskiego.

Środowisko krakowskie

W 1864 roku krakowski „Dziennik Rolniczy” zamieścił relację z prelekcji pt. „Teorya Darwina wygłoszonej w Krakowie przez niejakiego dra Mateckiego. Artykuł ten, wraz z entuzjastycznym komentarzem redakcji jest, jak twierdzą krakowscy historycy, pierwszym w prasie polskiej rzeczowym i obiektywnym omówieniem teorii K. Darwina. Nie zostały odnotowane dalsze echa tych wydarzeń, prawdopodobnie z powodu protestów i pogroźek, jakie otrzymała redakcja czasopisma. W latach 60. i później, w podobnej sytuacji znalazło się wiele krakowskich wydawnictw, poruszających na swych łamach tematy darwinowskie.

W 1865 roku wspomniany dr Matecki wygłosił podobne prelekcje o darwinizmie także w Poznaniu. Wywołały one dyskusje w Tygodniku Katolickim, które podjął ksiądz Wartenberg. Jak twierdzą historycy jego praca pt. „O Teoryji Darwina” (1866) jest pierwszym w polskiej bibliografii darwinizmu, zwartym drukiem poświęconym nowej teorii ale omówionej z pozycji krytycznej. Atmosfera wrogości i braku zrozumienia dla idei darwinowskich przetrwała w ośrodku poznańskim przez wiele następnych lat.

W latach 70. wyszło w Krakowie kilka prac, w których krakowscy ewolucjoniści i pozytywiści próbowali zainteresować społeczeństwo nowymi ideami np. J. Sapalskiego „Badania o jestestwach organicznych na kuli ziemskiej” i botanika J. Rostafińskiego „O prawie Malthusa w przyrodzie”. Publikowano też recenzje książek wydawanych w Warszawie i Lwowie a także polemiki związane z zacieklą dyskusją trwającą na łamach wydawnictw warszawskich.

W 1870 roku ukazała się duża praca filozofa, późniejszego profesora i rektora UJ, księdza Stefana Pawlickiego pt. „Materializm wobec nauki”, której rzeczowy ale nie pozbawiony ironii ton analizy błędów („szaleństwa”) Darwina, świetnie oddawał krakowski klimat panujący w tym czasie wokół teorii ewolucji.

Temat darwinowski podjęły też dwa pisma humorystyczne „Djabeł” i „Coś” publikujące satyryczne wierszyki i rysunki.

Uniwersytet Jagielloński

Na Uniwersytecie Jagiellońskim dopiero na przełomie XIX i XX wieku odważono się zdecydowanie opowiedzieć po stronie darwinizmu. Wówczas zoolog, twórca pierwszego w Polsce Zakładu Psychogenetycznego Tadeusz Garbowski, pomimo szykan i wydanego przez władze kościelne zakazu wykładania o pochodzeniu człowieka, nie zaprzestał działań na rzecz zwycięstwa ewolucjonizmu w krakowskim ośrodku naukowym.

Jego znakomitymi poprzednikami w walce byli, związani z Katedrą Zoologii UJ profesorowie i darwiniści Antonii Wierzejski, który początkowo musiał tać swoje postępowe poglądy i Maksymilian Siła-Nowicki, który jako pierwszy dostrzegł możliwość zastosowanie teorii darwinowskiej w dziedzinie ochrony roślin przed szkodnikami.

„Wokół Karola Darwina” – cyfrowa kolekcja w e-BUW

Zachowało się bardzo dużo XIX- wiecznych polskich dokumentów piśmienniczych inspirowanych teorią K. Darwina, które z różnych perspektyw kreślą panoramę ówczesnych stanowisk, wizji, obaw i oczekiwań wobec darwinizmu. Materiały te – książki, artykuły oraz bardzo rozproszone sprawozdania z popularnych wykładów i spotkań nie doczekały się szczegółowego i całościowego opracowania, choć są one wspomniane w nowszej literaturze przedmiotu.

Bogatymi zbiorami o tej tematyce dysponuje Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie. Z okazji przypadających w 2009 roku rocznic darwinowskich powstał projekt stworzenia w ramach elektronicznej biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego (e-BUW) cyfrowej kolekcji pt. „Wokół Karola Darwina – ewolucja w XIX i XX wiecznych zbiorach BUW”.

Zaprezentuje ona dokumenty, które ukazały się w jęz. polskim po 1859 roku, m. in. wspomniane w tym tekście. Udostępnienia kolekcji można się spodziewać wkrótce, informacja zostanie tutaj zamieszczona.

Źródła:

- Brzęk, G.(1955). Historia zoologii w Polsce do r. 1918. Cz. 3 Materiały do historii ośrodka warszawskiego. Ann. MCS, Sec. C, Suppl. 7, Lublin
- Brzęk, G.(1982).Benedykt Dybowski i Józef Nusbaum-Hilarowicz jako pionierzy darwinowskiego ewolucjonizmu w Polsce. Przegląd Zoologiczny 26(1) str.:19-35
- Fidelius J.(1959). Teoria Darwina w prasie krakowskiej w latach 1859-1979. Wszechświat z.5 str. 141-144
- Grębecka W. (1960). Pierwsza informacja o teorii Darwona w prasie Królestwa Polskiego. Kosmos 9(6) str.: 601-602
- Jaczeński T. (1952). Wpływ darwinizmu na naukę polską. w: Idea ewolucji w biologii. red. Komisja Ewolucjonizmu PAN, Warszawa
- Jurand A. (1953). Co pisał o teorii Darwina w roku 1864 nauczyciel gimnazjum Oskar Żlik w Cieszynie? Wszechświat z. 6 str.: 144-145
- Kępa Z. Recepcja darwinizmu na ziemiach polskich w latach od 1859 do 1884 http://www.opoka.org.pl/biblioteka/F/FB/darwinizm_polska.html
- Nusbaum J. (1910). Idea ewolucji w biologii. Lwów, Warszawa
- Orlikowska C. (1959). Benedykt Dybowski pierwszy wykładawca teorii ewolucjonizmu w Polsce. Wszechświat z. 2 str.: 41-43

O polskich przekładach i popularyzatorach

„Absolutna ścisłość jest cnotą najtrudniejszą do osiągnięcia, będąc zarazem najwyższą z cnot.”

Charles Darwin

Na język polski przetłumaczono wielkie dzieła K. Darwina traktujące o ewolucji i o dowodach jej działania, a także opowieść o podróży dookoła świata i autobiografię wraz z wyborem listów.

Nie doczekały się przekładu książki z dziedziny geologii, zoologii, większość prac botanicznych i napisana pod koniec życia rozprawa o roli dżdżownic w powstawaniu gleby.

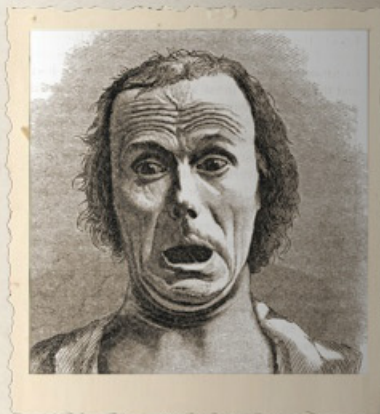
Pierwsze polskie przekłady dzieł Karola Darwina, odniesienia do oryginalnych wydań i do informacji o tłumaczach:

1873

O powstawaniu gatunków drogą naturalnego doboru czyli o utrzymaniu się doskonalszych ras w walce o byt . (*On the origin of species by means of natural selection, or the preservation of favoured races in the struggle for life, Six Edition. London 1872*). Przekład Dr-a Waclawa Mayzla, Nakładem redakcji czasopisma Niwa 7, Warszawa (ukazała się tylko część dzieła: 6 z 15 rozdziałów wydano w 4 częściach tzw. poszytach)

1873

Wyraz uczuć u człowieka i zwierząt 10 (*The expression of emotion in man and animals, London 1872*). Przekład Konrada Dobrskiego 11 Nakładem redakcji czasopisma Niwa, 7 Warszawa 2-gie tłumaczenie (1959/1960)

- spis treści -

1873/1874

O pochodzeniu człowieka. (*The descent of men, and selection in relation to sex Vol.1, London 1871*) Przekład za upoważnieniem Autora Ludwik Masłowski. Nakładem Wydawnictwa „Kraju”, Kraków
Drugie wydanie jako Tom Wstępny, Księgarnia Polska, Lwów 1884
współwydana z Doborem płciowym T.1 i 2, 1875/1876
2-gie i 3-cie tłumaczenie (1929 i 1959/1960)

1875/1876

Dobór płciowy T.1 i 2 (*The descent of men, and selection in relation to sex, Vol.2, London 1871*). Przekład za upoważnieniem Autora Ludwik Masłowski, Księgarnia Polska, Lwów (artykuł T.H. Huxleya jako dodatek do T.2)
2-gie tłumaczenie (1959/1960)

1884/1885

O powstawaniu gatunków drogą naturalnego doboru czyli o utrzymaniu się doskonalszych ras w walce o byt (*On the origin of species by means of natural selection, or the preservation of favoured races in the struggle for life, Six Edition. London 1872*). Przekład Szymon Dickstein i Józef Nusbaum. Nakładem redakcji Przeglądu Tygodniowego, Warszawa (tłumaczenie ukazało się w 2 wariantach)
Kolejne wydania (1955, 1959/1960, 2001, 2006, 2008, 2009)

1887

Podróż naturalisty. Dziennik spostrzeżeń dotyczących historii i geologii okolic zwiedzanych podczas podróży naokoło świata na okręcie

- spis treści -

okreście JKM „Beagle” pod dowództwem kapitana Fitz Roy (*Journal of researches into the natural history and geology of the countries visited during the voyage of H.M.S. Beagle round the world, under the Command of Capt. Fitz Roy, London 1884*). Przekład Józef Nusbaum, Wydawnictwo Przeglądu Tygodniowego, Warszawa
 2-gie tłumaczenie (1951)

1888/1889

Zmienność roślin i zwierząt w stanie kultury. Tom 1 i 2 (*The variation of Animals and Plants under Domestication, London 1885*) Przekład Józef Nusbaum, Wydawnictwo Przeglądu Tygodniowego, Warszawa
 2-gie tłumaczenie (1959/1960)

1891

Autobiografia Karola Darwina. Życie i wybór listów. Wydane przez

- spis treści -

syna Franciszka Darwina (*Darwin Francis ed. The life and letters of Charls Darwin; including an autobiographical chapter. London, 1887*). Przekład Józef Nusbaum, Wydawnictwo Przeglądu Tygodniowego, Warszawa 2-gie, 3-cie i 4-te tłumaczenie (1950, 1959/1960, 1999)

Kolejne polskie przekłady i wydania dzieł Karola Darwina - XX i XXI wiek

1929

O pochodzeniu człowieka. M. Ilecki przekład Biblioteka Dzieł Naukowych, Warszawa

1950

Autobiografia (II rozdział.pt. *Autobiography* z: Franciszek Darwin ed., *The life and letters of Charls Darwin; including an autobiographical chapter. London, 1887*) Jan Wilczyński przekład; Państwowy Zakład Wydawnictw Szkolnych, Warszawa

1951

Podróż na okręcie „Beagle” Kazimierz Szarski przekład, Książka i Wiedza

1955

O powstawaniu gatunków drogą doboru naturalnego czyli o utrzymaniu się doskonalszych ras w walce o byt (*On the origin of species by means of natural selection, or the preservation of favoured races in the struggle for lif, Six Edition. London 1872*) Szymon Dickstein i Józef Nusbaum przekład, PWRiL Warszawa

- spis treści -

1959/1960

Karol Darwin. Dzieła Wybrane, Biblioteka Klasyków Biologii PWRiL Warszawa 1959/1960 – Wydane z okazji Roku Darwinowskiego przez Komisję Ewolucjonizmu PAN

• **Tom I Podróż na okręcie „Beagle”** (*Journal of researches into the natural history and geology of the countries visited during the voyage of H.M.S. Beagle round the world, under the Command of Capt. Fitz Roy, London 1845*). Kazimierz Szarski przekład, uzupełniony fragmentami dziennika podróży wydane przez wnuczkę autora Norę Barlow w 1933 roku.

• **Tom II O powstawaniu gatunków drogą doboru naturalnego czyli o utrzymaniu się doskonalszych ras w walce o byt** (*On the origin of species by means of natural selection, or the preservation of favoured races in the struggle for life, Six Edition. London 1872*) Szymon Dickstein i Józef Nusbaum przekład.

• **Tom III część 1 i 2. Zmienność zwierząt i roślin w stanie udomowienia** (*The variation of Animals and Plants under Domestication, London, 1868, 1882*) Przekład Kazimierz Brończyk przekład, Marian Michniewicz i Henryk Szarski redakcja

• **Tom IV O pochodzeniu człowieka.** (*The descent of men, and selection in relation to sex Vol.1, London 1871*). Stanisław Panek przekład, Eugeniia Stołyhwo redakcja.

• **Tom V Dobór płciowy** (*The descent of men, and selection in relation to sex, Vol.2, London 1871*). Krystyna Zaćwilichowska przekład, Stanisław Hiller redakcja; jako dodatek artykuł Karola Darwina „Uwagi o doborze płciowym u matki” *Nature* 1876, 15:18-19

• **Tom VI O wyrazie uczuć u człowieka i zwierząt.** (*The expression of emotion in man and animals, London 1872*). Zofia Majlert i Krystyna Zaćwilichowska przekład, Roman J. Wojtasiuk redakcja.

• **Tom VII Skutki krzyżowania i samozapłodnienia w świecie roślin** (*The effects of cross and self fertilisation in the vegetable kingdom, 1900*) Przekład zbiorowy pod redakcją Anieli Makarewicz.

• **Tom VIII Autobiografia i wybór listów** (*Franciszek Darwin ed., The life and letters of Charles Darwin; including an autobiographical chapter. London, 1887; Franciszek Darwin et al. eds., More letters. A record of his work and hitherto of unpublished letters. London, 1903; Nora Barlow ed., The autobiography of Charles Darwin 1809-1882. With the original omissions restored. London, 1958*) A. Iwanowska, A. Krasicka, J. Połtowicz i S. Skowron przekład pod kierunkiem A. Makarewicz, W. Michajłowa i K. Petrusewicz

1999

Listy wybrane. (*Charles Darwin's letters. A selection 1825-1859*) Cambridge University Press 1996), F. Burkhardt redakcja, T. Opalińska przekład, S.J. Gould przedmowa, Prószyński i S-ka, Warszawa

2001

O powstawaniu gatunków drogą doboru naturalnego czyli o utrzymaniu się doskonalszych ras w walce o byt. Arcydziała

Wielkich Myślicieli (*On the origin of species by means of natural selection, or the preservation of favoured races in the struggle for life, Six Edition. London 1872*) Szymon Dickstein i Józef Nusbaum przekład, De Agostini, Altaya, Warszawa

- spis treści -

2006

O powstawaniu gatunków drogą doboru naturalnego czyli o utrzymaniu się doskonalszych ras w walce o byt. Biblioteka Myśli Społecznej (*On the origin of species by means of natural selection, or the preservation of favoured races in the struggle for life, Six Edition. London 1872*) Szymon Dickstein i Józef Nusbaum przekład, Jirafa Roja, Warszawa

2008

Podróż na okręcie „Beagle” (*Journal of researches into the natural history and geology of the countries visited during the voyage of H.M.S. Beagle round the world, under the Command of Capt. Fitz Roy, London 1845*). Kazimierz Szarski przekład, uzupełniony fragmentami dziennika podróży wydanej przez wnuczkę autora Norę Barlow w 1933 roku Kazimierz Szarski przekład, Marcin Ryszkiewicz przedmowa, Wydawnictwo EGIS, Kraków

2009

O powstawaniu gatunków drogą doboru naturalnego. 128 Biblioteka Klasyków; Szymon Dicksteina i Józef Nusbaum przekład, z uzupełnieniami przywracającymi dziełu postać 2 wydania z 1860 roku; opracowanie Joanna Popiołek, przedmowa i komentarz January Weiner, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego

- spis treści -

O Józefie Nusbaumie-Hilarowiczu

W 2009 roku przypada 150 rocznica urodzin Józefa Nusbauma – Hilarowicza, zasłużonego popularyzatora darwinizmu na ziemiach polskich, wybitnego zoologa i pedagoga. Rozwinął on polską szkołę anatomii i embriologii porównawczej zwierząt (tzw. nusbaumowską szkołę zoologiczną), upatrując w tych dziedzinach ważne źródło dowodów na istnienie ewolucji. Wraz z Szymonem Dicksteinem przetłumaczył „O powstawaniu gatunków” oraz 3 inne dzieła Karola Darwina.

Kalendarium życia i działalności, odniesienia do wspomnień:

1859 (11 grudnia) Narodziny w Warszawie, w czasach nasilającego się terroru carskiego i wzmożonej rusyfikacji

1870 - 1878 Nauka w domu i w gimnazjum na ul. Nowolipki

1878 - 1882 Studia na oddziale przyrodniczym Wydziału Fizyko - Matematycznego Carskiego Uniwersytetu Warszawskiego

1881 Pierwsza rozprawa naukowa z dziedziny anatomii porównawczej opublikowana i nagrodzona przez Radę Uniwersytecką

1882 - 1884 Stypendium rządowe przy Carskim Uniwersytecie Warszawskim - czas wyťažonej pracy badawczej, lektur i tłumaczeń m.in. „O powstawaniu gatunków” K. Darwina

1885 Starania o przedłużenie stypendium rządowego na wyjazd za granicę, zakończone niepowodzeniem i utratą promotora, wybitnego rosyjskiego profesora anatomii porównawczej M.S. Ganina

1886 (wiosna) Obrona w Odessie pracy magisterskiej pt. „Materiały do organogenezy owadów i robaków” w obecności znakomych biologów m.in. noblisty prof. Ilji Miecznikowa - pierwszy wykład w jęz. rosyjskim na temat współczesnych zadań embriologii porównawczej

1886 (lipiec-sierpień) Praktyka w stacji zoologicznej w Roscoff (Bretania), sfinansowana z Kasy im. Józefa Mianowskiego - studia fauny morskiej i zbiór materiałów do badań własnych

1886 (jesień) Ślub z Rozalią z Głębockich

1886 - 1892 Pobyt w Warszawie - brak możliwości zatrudnienia na Carskim Uniwersytecie Warszawskim i zakaz wykładania w jęz. polskim w szkołach

- badania i wolontariat w 3 pracowniach: histologicznej - prof. Henryka Hoyera sen. na Carskim UW, biologicznej - Warszawskiego Towarzystwa Lekarskiego i zorganizowanej przez siebie przy Ogrodzie Zoologicznym na Bagateli
- praca dydaktyczna i zarobkowa - nauka historii naturalnej w duchu darwinizmu w szkołach prywatnych i na tajnym „Uniwersytecie Latającym”
- działalność popularyzatorska - liczne rozprawy o ewolucji w prasie warszawskiej
- obrona pracy doktorskiej nt. rozwoju morskich skorupiaków, 1888 r.

1891-1893 Habilitacja, stanowisko prywatnego docenta w Katedrze Zoologii i Anatomii Porównawczej na Wydziale Filozoficznym Uniwersytecie Lwowskim oraz przeprowadzka wraz z rodziną (żoną i dwójką małych dzieci) do Lwowa.

1892-1906 Organizacja, rozwój i wielkie sukcesy naukowo-dydaktyczne pracowni anatomii porównawczej na ULw

1895 - 1905 Stanowisko profesora zwyczajnego anatomii opisowej i histologii zwierząt domowych w Akademii Weterynarii we Lwowie

1899 (25 stycznia) Owacja studentów lwowskich w obronie profesorów - ewolucjonistów, oskarżonych w lwowskiej prasie o szerzenie darwinizmu i osłabianie w młodzieży uczuć religijnych

1906 - 1917 Kierownictwo objętej po B. Dybowskiem Katedry Zoologii ULw- powstają najważniejsze rozprawy naukowe i podręczniki

1890 - 1915 Współpraca ze Stacją Biologiczną w Neapolu i Instytutem Oceanograficznym w Monaco - badania nad regeneracją zwierząt morskich i opracowanie kolekcji ryb głębinowych Adriatyku

1907 - 1908 Przejście wraz z synami na wiarę katolicką i dodanie do nazwiska przydomku „Hilarowicz” od imienia swego ojca Hilarego

1911 (29 czerwca) Uroczysty jubileusz 30-lecia pracy naukowo-dydaktycznej i piśmienniczej, zorganizowany przez lwowski świat naukowy - Księga Pamiątkowa wydana kosztem uczniów

1913-1914 Zorganizowanie pierwszej na ziemiach polskich stacji biologicznej pod Gródkiem Jagiellońskim

1914-1915 Praca naukowa w warunkach wojennych w czasie inwazji rosyjskiej na Lwów

1916 (grudzień) Wizyta w oswobodzonej Warszawie, wykład „O nowych poglądach na budowę żywej materii”, nawiązanie współpracy z warszawskim środowiskiem naukowym

1917 (13 marca) Śmierć z powodu leukemii, pogrzeb na cmentarzu Łyczakowskim

Źródła:

Nusbaum-Hilarowicz, J. (1921). Pamiętniki przyrodnika. Autobiografia. Lwów, H. Altenberg
Brzęk, G.(1955). Historia zoologii w Polsce do r. 1918. Cz. 3 Materiały do historii ośrodka warszawskiego. Ann.UMCS Sec. C, Suppl. 7, Lublin

Brzęk, G.(1982).Benedykt Dybowski i Józef Nusbaum-Hilarowicz jako pionierzy darwinowskiego ewolucjonizmu w Polsce. Przegląd Zoologiczny 26(1) str.19-35

Brzęk, G. (1984). Józef-Nusbaum-Hilarowicz. Wydawnictwo Lubelskie

Towarnicki, R. (1961). Ewolucjonizm i darwinizm Józefa Nusbauma. Przegląd Zoologiczny 5(2) str.83-96

Dorobek naukowy i bibliografia prac J. Nusbauma-Hilarowicza

Polecamy lekturę:

„Uczni i uczniowie” J. Nusbaum-Hilarowicz, Lwów 1910

O ewolucji dziś

„Teoria moja nada nowy urok anatomii porównawczej nowszych i kopalnych form, doprowadzi do studiowania instynktów, dziedziczności, duchowej dziedziczności i w ogóle metafizyki.”

Charles Darwin

O ewolucji dziś

Wykłady w ramach obchodów Roku Karola Darwina na Uniwersytecie Warszawskim i nie tylko

Granice poznania w badaniach ewolucji - Jerzy Dzik

Molekularna księga rodzaju. O filogenetyce molekularnej, współczesnej nauce badania pokrewieństw między organizmami - Jan Kwiatowski

Biologiczne uwarunkowania życia współczesnego człowieka w świetle teorii ewolucji - Andrzej Kaczanowski

Spór o naszych przodków i inne spory - Tomasz Umiński

Genetyczny ślad wędrówek organizmów w czasie i przestrzeni - Krzysztof Spalik

Ewolucyjna sztuka w ekologicznym teatrze: o związkach ekologii z biologią ewolucyjną - Piotr Dawidowicz

Wszystkie geny człowieka - Piotr Węgleński

Ernst Haeckel i jego teoria rekapitulacji - widziane z punktu widzenia współczesnego biologa rozwoju - Marek Maleszewski

Klinem w Darwina, czyli długi marsz kreacjonistów - Jakub Piątkowski

Inne...

Czy istnieje konflikt między teorią ewolucji a wiarą? - Jan Kozłowski
http://www.isez.pan.krakow.pl/museum/pliki/Muzeum_2006.pdf

W kręgu myśli Jana Pawła II. Teoria ewolucji: czy konflikt między nauką a wiarą jest nieunikniony? - Jan Kozłowski,
http://www.isez.pan.krakow.pl/museum/pliki/Nauka_2005.pdf

Etyka po Darwinie. January Weiner
http://www.miesiecznik.znak.com.pl/weiner_551.html

Kulturotwórcza przyszłość człowieka w świetle psychologii ewolucyjnej - Marta Szymczak
<http://www.seminare.pl/25/17-Szymczak.pdf>

Warsztaty Biologii Ewolucyjnej i Zagadnienia Pokrewne
<http://www.eko.uj.edu.pl/wbe/>

Psychologia ewolucyjna z elementami socjobiologii i genetyki zachowania. Konwersatorium - Tomasz Szlendak
http://www.soc.uni.torun.pl/str/zbk/szlendak/psychologia_ewolucyjna/psychologia_ewolucyjna.pdf

Primates Info Net
<http://pin.primate.wisc.edu/factsheets/image/363>

